
ՀԱՅ ԲԱՐԲԱՌՆԵՐԻ ԾԱԳՄԱՆ ՀԱՐՑԸ
“ՊԱՏՄԱ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԵՍԻ” ԷՋԵՐՈՒՄ
(1958–1960 թթ.)

ՎԻԿՏՈՐ ԿԱՏՎԱԼՅԱՆ

Արդեն վեց տասնամյակ հայ բարբառագիտության տարաբնույթ խնդիրներ են արտացոլվում “Պատմաբանասիրական հանդեսի” էջերում՝ հաճախ առիթ դառնալով գիտական բանավեճերի ու քննարկումների և այդպիսով ենթարկվելով համակողմանի ու հանգամանալից վերլուծության: Հանդեսում հրապարակված աշխատանքներում լեզվաբանների ուշադրության առարկա են դարձել հայ բարբառների ծագմանն ու զարգացմանը, գրական լեզվի և բարբառների առնչություններին, բարբառների դասակարգմանը, բարբառագիտության պատմությանը վերաբերող ընդհանուր-տեսական բնույթի հարցեր, ներկայացվել են բարբառային առանձին միավորների, հատկանիշների հետազոտության արդյունքներ, կատարվել են բարբառային բառերի մեկնություններ, բառանվանումների գործառական քննություն, այլ կարգի դիտարկումներ:

Հանդեսի առաջին իսկ համարում տպագրվել է Ա. Ղարիբյանի “Հայ բարբառագիտության հիմնական արդյունքները Սովետական Հայաստանում” հոդվածը¹, որտեղ հեղինակն անդրադառնում է նաև հայ բարբառների առաջացման խնդրին՝ առաջ քաշելով այն գաղափարը, որ մեր բարբառներն առաջացել են ոչ թե առանձին-առանձին, այլ “ասոցիացիաներով”²: Ընդ որում՝ յուրաքանչյուր ճյուղ ներկայացնում է բարբառների մի “ասոցիացիա” և պատմականորեն ունի որոշ տեղադրություն³: Հիմք ընդունելով այս ըմբռնումը՝ Ա. Ղարիբյանը դիտարկում է հայ բարբառների և հնդեվրոպական նախալեզվի բաղաձայնական համակարգերի առնչություններն ու կատարում եզրակացություններ բարբառների առաջացման վերաբերյալ: Մասնավորապես, նա նշում է, որ Փոքր Հայքի բարբառների բաղաձայնական համակարգի մեծ հարազատությունը հնդեվրոպական նախալեզվի համակարգին վկայում է, որ հայ բարբառների բաղաձայնական համակարգի այդ տարբերակն ամենահինն է. այստեղից են սկսվում հայոց լեզվի բոլոր բարբառների, ինչպես և հին հայերենի բաղաձայնական համակարգի տարբերակների գոյացումները. միաժամա-

---

¹ Ա. Ղարիբյան. Հայ բարբառագիտության հիմնական արդյունքները Սովետական Հայաստանում. – ՊԲՀ, 1958, № 1, էջ 18–38:

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 23:

³ Նույն տեղում:

նակ դա վկայում է, որ հայոց լեզուն Հայաստանի մեջ ու Հայաստանի հարևան շրջաններում տարածվել է Փոքր Հայքից, ուրեմն և հայերենի հնագույն հայրենիքը, հնդեվրոպական նախալեզվից անջատվելուց հետո, եղել է Փոքր Հայքը⁴: Նշվում է նաև, որ գրաբար լեզվի հնչյունական համակարգը համեմատաբար ուշ գոյացում է⁵:

Հողվածում բարձրացված հարցերն առիթ են դառնում, որ 1958–1960 թթ. ընթացքում հանդեսի համարներում քննարկման առարկա դառնա հայ բարբառների ծագման խնդիրը: Լեզվաբաններն արծարծում էին իրար շաղկապված երկու հարց. ա) V դարում և դրանից առաջ հայերենը բարբառներ ունե՞ր, թե ոչ, բ) արդի բարբառները հին բարբառային վիճակների շարունակությունն են, թե՞ առաջացել են գրաբարի քայքայման հետևանքով⁶:

Թվում էր՝ XIX դարի երկրորդ կեսին արդեն այս հարցերն իրենց պատասխանները ստացել էին Ա. Այտրնյանի և Ք. Պատկանյանի դիտարկումներով: Այսպես, Ա. Այտրնյանը համոզված էր, որ “Հայաստանի պէս ընդարձակ երկրի մը բազմաթիւ գաւառներուն մէջ հին ժամանակները քանի մը այլակերպ բարբառներ գործածուիլն այնչափ բնական էր, որ եթէ գրաւոր վկայութիւններն ալ լռէին՝ լոկ մակաբերութիւնը դէռ կ(արժէր)”: Միանգամայն տրամաբանական ու ճշմարտացի են լեզվական բազմազանության վերաբերյալ հայագետի նաև հետևյալ դատողությունները. “Բնկ թէ միեւնոյն երկրին, միեւնոյն գաւառին մէջ ալ միեւնոյն ժամանակը կար գրաւոր լեզուէն զանազանեալ խոնարհագոյն – Ընտանեկան կամ Ռամկական – հայերէն բարբառ մ(ալ, այնչափ ստոյգ է՝ որչափ ստոյգ է որ Հայաստան իւր արքունեացն ու պերճ ազատորերոյն դիմաց՝ միջին եւ ստորին կարգի մարդիկն ալ ունէր այլեւայլ դրից եւ կրթութեան աստիճանաւ, որոնց կենցաղական

⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 38:

⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 35:

⁶ Մինչ այդ՝ հարցի էությունն իր “Հայոց լեզվի պատմություն” աշխատության 2-րդ մասում ներկայացրել էր Հր. Աճառյանը՝ գրելով. “Ոմանք կարծում են, թե հայ բարբառները ժամանակակից և կամ նույնիսկ ավելի հին են գրաբարից, հետևաբար և նրանից անկախ են: Ուրիշները կարծում են, թե հայ բարբառները գրաբարի շարունակությունն են և հետևաբար նրանից ավելի ուշ են ձևացած: Երկու կարծիքները ձևակերպելով մի ուրիշ ձևով, կարելի է ասել, որ ըստ առաջինների Ե դարում կային մի խումբ հայերեն բարբառներ, որոնք ապրում էին իրար հետ կողք կողքի և որոնցից մեկը միայն բարձրացավ գրականության և կոչվեց գրաբար. մյուս բարբառները թեև նրան ժամանակակից, բայց մնացին միայն ժողովուրդի մեջ՝ իբրև խոսակցական լեզու և նրանց շարունակությունն են կազմում արդի բարբառները: Երկրորդ կարծիքին հետևողները Ե դարում առանձին բարբառների գոյությունը չեն ընդունում և հետևաբար նոր բարբառները հին բարբառների շարունակությունը չեն համարում” (Հր. Աճառյան. Հայոց լեզվի պատմություն, 2-րդ մաս, Երևան, 1951, էջ 362):

⁷ Ա. Այտրնյան. Քննական քերականություն աշխարհաբար կամ արդի հայերեն լեզուի, Վիեննա, 1866, էջ 42–43:

յարաբերությունները թագաւորական դիւանին յարաբերություններէն շատ տարբեր եւ բոլորովին ուրիշ աստիճանի պէտք էին ըլլալ: Ո՞վ կրնայ հաստատել՝ թէ ճոխ նախարարաց սէզ ամրոցներուն մէջ նոյն ոճն ու նոյն լեզուն կը հնչէր՝ ինչ որ հանդարտիկ խաղաղասէր ընտանեաց խոնարհ երդերուն տակ⁸: Բնականաբար, բարբառային զանազանությունները գրավոր խոսքում ցայտուն արտահայտություն չէին կարող ունենալ⁹: Այնուամենայնիվ, իր քերականության մէջ Այտընյանը բերում է նախնայաց գրվածքներից քաղված՝ գրաբարի բառաքերականական իրողություններից շեղումների օրինակներ¹⁰՝ նախապէս ծանուցելով, որ «Եղած դիտողություններն ու բերուած օրինակները գլխաւորաբար երկու բան կը հաստատեն. մէջ մը՝ հին մատենագրական հայերէնին ժամանակակից ընտանեկան կամ ռամկական հայերէնի մը գոյութիւնը. եւ մէջ մ(այ)՝ որ հիմայ աշխարհաբարի յատուկ մնացած կամ զուտ աշխարհաբար երեւցած բացատրություններ արդէն շատ հնուց կենդանի էին՝ մանաւանդ նոյն հասարակ լեզուին մէջ¹¹: Միաժամանակ, նոր լեզուն ու բարբառները իրենց մէջ կրում են հնին բնորոշ բազում իրողություններ. «Ռամիկը շատ անգամ այնպիսի ծածուկ հնութեանց աւանդապահ է՝ որոնք գրագէտ մը միայն իւր խուզողութեամբ կրնայ գրքերուն մէջէն հանել: Այսպէս շատ յաճախ է տեսնել չէ թէ միայն այնպիսի բառեր՝ որոնց գոյութիւնը հին գրքերէն ճանչցող բանասէր մը յանկարծ զարմանքով գիւղացւոյ բերնէն կը լսէ, եւ կամ գիւղացւոյն ու ռամկին սովորականը հին գրոց մէջ տեղ մը կը գտնէ¹²»:

Համանման տեսակետներ հայտնել ու փաստարկներ է բերել նաև XIX դ. նշանավոր մյուս հայագետը՝ Ք. Պատկանյանը: Ելնելով այն իրողությունից, որ ցեղային կապերը նախորդում են ազգային գիտակցված միասնությանը, և որ բարբառները որնէ լեզվի տարատեսակներ են՝ նա փաստում է, որ «Բնչպէս չկա ազգ՝ առանց ցեղերի, այդպէս էլ չի կարելի պատկերացնել լեզու՝ առանց բարբառների¹³: Ըստ լեզվաբանի՝ բոլորին հայտնի ճշմարտություն է, որ չկա մի ժողովուրդ, որն իր բնակության ողջ տարածքում կարող է խոսել մէկ լեզվատարբերակով¹⁴: Անդրադառնալով ժամանակակից հայ բարբառներին՝ Պատկանյանը համարում է, որ դրանք նախապատմական ժամանակներում գոյություն ունեցած բարբառների ժառանգներն են¹⁵, և ընդգծում է՝ քննադատության չի դիմանում այն տեսակետը, թէ իբր արդի զանազան հայ բարբառները ողջ հայ ազգի

⁸ Նույն տեղում, էջ 47–48:

⁹ Մեկնաբանությունը տե՛ս նույն տեղում, էջ 48–49:

¹⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 63–120:

¹¹ Նույն տեղում, էջ 62:

¹² Նույն տեղում, էջ 70:

¹³ К. П а т к а н о в. Исследование о диалектах армянского языка. СПб., 1869, с. 2.

¹⁴ Նույն տեղում:

¹⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 3–4: Նկատենք նաև, որ Պատկանյանի կարծիքով՝ արդի հայ բարբառները համարյա նույն տեսքով գոյություն ունենին դեռևս V դարից առաջ (նույն տեղում, էջ 10):

համար ընդհանուր հին լեզվի ձևափոխություններ են¹⁶: Պատկանյանի համար ևս հայերենի բարբառների վերաբերյալ մատենագիրների վկայությունները և ոսկեդարյան շրջանի հեղինակների գրական լեզվի անադարտությունը պահպանելու մղումին հակառակ՝ գրական լեզու ներթափանցած անկանոն ձևերը հիմքեր են՝ հաստատելու, որ ամենահին ժամանակներից սկսած՝ ժողովուրդը խոսում էր գրաբարից տարբեր բարբառով¹⁷:

Հայ բարբառների ծագման հարցի և վերը բերված խնդիրների մասին այլ էր Հր. Աճառյանի տեսակետը: Մեծանուն հայագետի կարծիքով՝ «Լեզուն ներկայացնում է անթիվ անհամար գանազանությունների մի շարք, որոնք մի կետից սկսելով քանի հեռանում, աստիճանաբար ու ավելի են շեշտվում»¹⁸: Այս դրույթին համահունչ են նրա՝ V դարում հայ բարբառների գոյությունը հավաստող դիտարկումները. «Մեսրոպյան հայերենը մեր լեզվի կյանքի մեջ առաջին երևույթի այն առաջին պատկերն է, որ ավանդել է մեզ պատմությունը. նրանից առաջ եղած պատկերները, թեև գիտենք որ կան, բայց մեզ անծանոթ են: Բայց միննույն ժամանակ, նույն այդ մեսրոպյան շրջանին, պետք է ընդունենք, թե կար նաև երկրորդ երևույթը, այն է գանազան բարբառներ հայերենի մեջ, որոնցից մեկը միայն բարձրացավ գրականության, այն է մեսրոպյան գրավոր հայերենը»¹⁹: Քննելով գրաբարյան շրջանում բարբառների գոյությունը փաստող վկայություններն²⁰ ու լեզվական մի շարք փաստեր²¹ լեզվաբանը եզրակացնում է, որ V դարում հիշատակված են Վերին և Մտորին Հայաստանի բարբառներ, որոնց կարելի է հավելել նաև, այսպես կոչված, արևելյան ու արևմտյան բարբառներ, սակայն դրանք չունենին իրարից անջրպետող խոշոր տարբերություններ, այնպես որ այդ բարբառները կարելի է կոչել ոչ թե իրապես բարբառ, այլ ենթաբարբառ²²: Համեմատելով արդի մի շարք բարբառների որոշ իրողություններ գրաբարի հետ²³՝ Աճառյանը

¹⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 5:

¹⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 6:

¹⁸ Հր. Աճառյան. նշվ. աշխ., էջ 324:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 114–115:

²⁰ Մասնավորապես, V դարում հայերեն բարբառների գոյության համար պատմական գորեղ փաստ է համարում Եզնիկի մի վկայությունը, որով այս բառի՝ տարբեր տարածքներում գանազան իմաստներով գործածվելը վկայում է Հայաստանի տարբեր հատվածներում լեզվական տարբերությունների առկայությունը (տե՛ս նույն տեղում, էջ 115): Մյուս կողմից՝ նշում է, որ «քերականների վկայությունները վերաբերում են ոչ թե հայերեն բարբառներին, այլ Հայաստանի մեջ բնակվող օտար մանր ազգերի լեզուներին» (նույն տեղում, էջ 363):

²¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 115–134:

²² Նույն տեղում, էջ 134:

²³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 364–380:

եզրակացնում է. «գրաբարը ավելի հին է և բարբառները ծագած են նրանից շատ ավելի ուշ»²⁴, «Ե դարում կամ նրանից առաջ էլ Հայաստանում խոսվում էր մի՛ հայերեն, որի ներկայացուցիչն է գրաբարը: Բարբառների այնպիսի սուր տարբերություններ, ինչպես նկատում ենք այժմ մեր մեջ, չկային, եղածները մանր բաներ էին»²⁵: Ի վերջո, Աճառյանը բարբառների ծագման շրջան համարում է XII դարը, բայց նկատում է նաև, որ «Կան բարբառներ, կամ ավելի ճիշտ՝ բարբառային երևույթներ, որոնք էլ ավելի ուշ են առաջացած»²⁶: Այնուհետև դիտարկելով գրաբարի ու բարբառների բայական համակարգերում առկա զանազանությունները՝ լեզվաբանը հանգում է այն մտքին, որ «հայերեն բարբառների խոնարհման նոր ձևը (նկատի ունի ներկայի ձևավորումը կու մասնիկով – Վ. Կ.) ԺԲ դարում դեռ ընդհանուր է ամեն տեղ և կը և ում ձևերի երկճյուղությամբ սկսում է հայերեն նոր բարբառների բաժանումը ԺԲ դարից հետո: Մինչև այդ ժամանակը տիրում է հայերենի մեջ համատարած միություն ինչպես քայքայման պատճառների, նույնպես և քայքայման ընթացքի և արդյունքի մեջ»²⁷:

Ընդհանուր առմամբ Հր. Աճառյանի տեսության պաշտպանությանն ու նորովի մեկնաբանությանը, ինչպես նաև Ա. Ղարիբյանի՝ հարցի վերաբերյալ ունեցած այլ պատկերացումների քննադատությանն է նվիրված Է. Աղայանի «Նոր հայերեն բարբառների առաջացման հարցի մասին» հոդվածը²⁸, որով և սկսվում են բարբառների ծագման խնդրի քննարկումները «Պատմա-բանասիրական հանդեսում»²⁹: Անդրադառնալով հարցի շուրջ եղած կարծիքներին՝ Է. Աղայանը նշում է, որ Հր. Աճառյանը փաստական տվյալներով է ներկայացնում իր տեսակետը³⁰: Հայերեն բարբառների ծագման վերաբերյալ Բ. Պատկանյանի պատկերացումները շաղկապելով Ն. Մառի տեսակետին՝ Է. Աղայանը գրում է՝ այս «տեսակետի կողմնակիցները ելնում են այն դրույթից, որ իբր ժամանակակից բարբառները շարունակությունն են այն նախկին ցեղերի լեզուների, որոնք ձուլվել են հայերին»³¹, և ապա շարունակում է՝ դրույթը հիմնված է լեզուների խաչավորման հակա-

²⁴ Նույն տեղում, էջ 380:

²⁵ Նույն տեղում, էջ 383:

²⁶ Նույն տեղում, էջ 381:

²⁷ Նույն տեղում, էջ 433:

²⁸ Է. Բ. Աղայան. Նոր հայերեն բարբառների առաջացման հարցի մասին. – ՊԲՀ, 1958, № 2, էջ 211–233:

²⁹ Տե՛ս նույն տեղում, Ա. Ղարիբյան. Հայ բարբառների ծագման հարցի շուրջը. – ՊԲՀ, 1958, № 3, էջ 240–266, Գ. Սևակ. Հայ բարբառների ծագման հարցի շուրջը. – ՊԲՀ, 1959, № 1, էջ 224–245, Գ. Ջահուկյան. Հայ բարբառագիտությունը և հայերենի բարբառների ծագման հարցը. – ՊԲՀ, 1959, № 2–3, էջ 282–319, Ա. Ղազարյան. Հայերենի բարբառների և նրանց ծագման հարցի շուրջը. – ՊԲՀ, 1960, № 3, էջ 172–192:

³⁰ Տե՛ս Է. Բ. Աղայան. նշվ. հոդվ., էջ 211–212:

³¹ Նույն տեղում, էջ 212:

պատմական տեսության վրա և մերժելի է³²: Ա. Ղարիբյանի տեսակետի առնչությամբ Է. Աղայանը նկատում է, որ նա միանգամայն իրավացի է, երբ գտնում է՝ մեր բարբառների մի մասի պայթական բաղաձայնների համակարգը գրեթե նույնանում է հնդեվրոպական բաղաձայնների համակարգի հետ, իսկ մյուս մասինը, ինչպես և գրաբարինը, խիստ տարբերվում է նրանից³³: Հիշատակելով նաև Ա. Ղարիբյանի կատարած դիտարկումները բարբառների ու գրաբարի քերականական համակարգերի վերաբերյալ՝ Է. Աղայանն ամբողջացնում է լեզվաբանի առաջ քաշած՝ հայ բարբառների պատմության հետևյալ ընդհանուր պատկերը. «ընդհանուր հայերեն (նախագրաբարյան վիճակով), հայերեն հիմնական բարբառներ (Եփրատի հյուսիս. ափերի, Փոքր Հայքի և Կենտրոնական Հայաստանի), գրաբար և, վերջապես, գրաբարից առաջացած բարբառներ»³⁴: Այնուհետև դիտարկելով հայերեն որոշ բարբառների պայթական բաղաձայնների և հնդեվրոպական բաղաձայնների համակարգերի նույնականության վերաբերյալ Ա. Ղարիբյանի հայտնած տեսակետը՝ Է. Աղայանը հանգում է այն եզրակացության, որ «այն բարբառները, որոնք ունեն շնչեղ ձայնեղներ և որոնց բաղաձայնական համակարգը գրեթե նույնն է հնդեվրոպական նախալեզվի բաղաձայնական համակարգի հետ, ոչ թե շարունակում են հնդեվրոպական վիճակը, այլ այդ վիճակի փոփոխված համակարգից՝ հին հայերենի համակարգից հետո կատարված նոր փոփոխություններով վերստին հանգել են հնդեվրոպական բաղաձայնական սիստեմին»³⁵, այլ կերպ ասած՝ «հայերեն բարբառների շնչեղ ձայնեղները ներկայացնում են ոչ թե հնդեվրոպական նույն բաղաձայնների ուղղակի շարունակությունը, այլ հին հայերենի բ, գ, դ, ճ, ջ ձայնեղների հետագայում շնչեղացած վիճակը»³⁶: Քերականական իրողությունների վերլուծությունը (վերլուծական թե համադրական ձևերի նախնականության, հարակատար դերբայի առաջացման և այլ հարցեր) Է. Աղայանին թույլ է տալիս եզրակացնել, որ «գրաբարն ավելի հնատիպ է ու հին, քան մեր բարբառներից որևէ մեկը, և, հետևաբար, մեր բարբառներն առաջացել են գրաբարի կազմավորումից հետո և հենց գրաբարից, որ հին հայերենի գրավոր ավանդված վիճակն է»³⁷: Ի վերջո, լեզվաբանը հանգում է այն մտքին, որ միակ ընդունելին մնում է Հր. Աճառյանի տեսությունը³⁸: Միանգամայն ճիշտ ու սպառիչ համարելով Հր. Աճառյանի կարծիքը V դ. հայ բարբառների վերաբերյալ՝ Է. Աղայանը համարում է, որ պետք է տարբերակել հին հայերեն բարբառներ և նոր հայերեն բարբառ-

³² Նույն տեղում:

³³ Նույն տեղում:

³⁴ Նույն տեղում, էջ 214:

³⁵ Նույն տեղում, էջ 217:

³⁶ Նույն տեղում, էջ 219:

³⁷ Նույն տեղում, էջ 222:

³⁸ Նույն տեղում, էջ 225:

ներ հասկացությունները³⁹: Նա իրավացիորեն նկատում է. “Ամեն մի լեզու ունի իր բարբառները: Այդ բարբառները կարող են առավել կամ պակաս տարբերություններ ունենալ, բայց բոլոր դեպքերում էլ նրանք կան: Չկա լեզու, որ բարբառներ չունենա”⁴⁰: Ըստ հայ ժողովրդի և հայերենի կազմավորման վերաբերյալ Է. Աղայանի պատկերացումների⁴¹՝ հայերենը նախ դրսևորվել է իբրև բարբառների ամբողջություն, որոնք համաժողովրդական հայերեն լեզվի կազմավորումից հետո մահացել են, իսկ հետագայում ձևավորվել են նոր բարբառներ. “TV– V դարերը մոտավոր սահմանագիծն են հանդիսանում հին հայերեն բարբառների մահացման և նոր բարբառների սաղմնավորման”⁴²: Ինչ վերաբերում է գրաբարին, ապա այն ժամանակի համաժողովրդական, ընդհանուր խոսակցական լեզուն էր, և այդ նույն լեզուն, գտնվելով բարբառային ճյուղավորումների գործընթացում, հետագայում ենթարկվեց ուժգին փոփոխությունների, որը հանգեցրեց նոր հայերեն բարբառների առաջացմանը⁴³: Նկատենք, որ որքան էլ Է. Աղայանը դիմում է նաև հունարենի օրինակի օգնությանը, հայ ժողովրդի պատմական զարգացման դրվագներին կամ Հր. Աճառյանի փաստարկներին⁴⁴, մինևույն է, լեզվաբանի՝ հին հայերեն բարբառների միաձուլումով (հետևաբար՝ վերացումով) համաժողովրդական լեզվի առաջացման, ապա վերջինիս քայքայմամբ նոր բարբառների առաջացման տեսությունը քննադատության չի դիմանում. համոզիչ չեն ինչպես հին բարբառների մահացման վերաբերյալ դատողությունները, այնպես էլ նոր բարբառների գրաբարից առաջացած լինելու վարկածը:

Բարբառների առաջացման վերաբերյալ Հր. Աճառյանի առաջարկածից տարբեր տեսակետ է հայտնում Ա. Ղարիբյանը⁴⁵: Նա հարցի իր պատկերացումը ներկայացրել է հետևյալ կերպ. “Մեր կարծիքով, մեր դարաշրջանից առաջ, առաջին հազարամյակի սկզբում կազմվել են մեր հիմնական բարբառները, որոնք հետագայում ավելի ու ավելի տարբերվել են միմյանցից, ճյուղավորվել են, միմյանց համադրվել առանձին մասերով, հիմնական մասով միմյանցից ավելի հեռացել, հաճախ որոշ հատվածներով իրար միացել և այս ձևով շարունակել իրենց գոյությունը մինչև նոր ժամանակները: Հայկական ֆեոդալիզմի ստեղծման և զարգացման գուրդնթաց հին բարբառները

³⁹ Նույն տեղում, էջ 226:

⁴⁰ Նույն տեղում:

⁴¹ Ըստ Է. Աղայանի՝ քանի որ հայերենը հնդեվրոպական լեզվի ճյուղավորում է, ուրեմն մ. թ. ա. երրորդ հազարամյակից մինչև երկրորդ հազարամյակի սկիզբները, երբ առաջանում էին հնդեվրոպական ցեղակից լեզուները, կային ցեղեր, որոնք խոսում էին նախահայերեն լեզվով, և միանգամայն բնական է, որ այդ լեզուն պետք է ունենար իր բարբառները (տե՛ս նույն տեղում, էջ 227):

⁴² Նույն տեղում:

⁴³ Նույն տեղում, էջ 228:

⁴⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 228–229:

⁴⁵ Տե՛ս Ա. Ղարիբյան. Հայ բարբառների ծագման հարցի շուրջը, էջ 240–266:

զգալի փոփոխություններ են կրել, նրանք իրենց ներսում բաժանվել են նոր բարբառների՝ առաջացնելով բարբառային ճյուղեր: Դրա հետևանքով է, որ այժմ մենք հայտնաբերում ենք շուրջ վաթսուն բարբառներ⁴⁶: Ա. Ղարիբյանը քննադատաբար է մոտենում Է. Աղայանի՝ հին բարբառների մահացման և նորերի առաջացման վերաբերյալ դատողություններին: Նա իրավացիորեն անհամոզիչ է համարում Է. Աղայանի այն դիտարկումը, թե իբր “II դարում ստեղծված հայ պետականությունը Հայաստանում այնպիսի մի կենտրոնացված պետականություն էր, որ պայմաններ ստեղծեց հայ հին բարբառների վերանալուն”⁴⁷: Գիտականորեն արժեքավոր է նաև Ա. Ղարիբյանի այն դիտարկումը, որ “բարբառները անպայման վերափոխության են ենթարկվում, ճյուղավորվում են, նոր տարբերակներ են տալիս և կարող են նման չլինել իրենց նախորդներին”⁴⁸: Լեզվաբանը վերահաստատում է իր պնդումը, որ բարբառների հնչյունական համակարգն իր գոյությունը պահպանել է հնդեվրոպական վիճակից սկսած⁴⁹, իսկ բարբառների քերականական կառուցվածքն իր զգալի մասերով բխում է ոչ թե գրաբարից, այլ գրաբարին նախորդող հայերենի վիճակից և գրաբարին զուգահեռ առաջացել է նախագրաբարյան հայերենից⁵⁰: Վերադառնալով հայ հին բարբառների միաձուլման աղայանական տեսությանը՝ Ա. Ղարիբյանն այն համարում է տրամաբանությանն ու պատմական գործընթացին հակասող⁵¹, բայց և հետագա էջերում ներկայացնում է պատմական ընթացքի այնպիսի պատկերացում⁵², որը ևս, մեր կարծիքով, միշտ չէ՛ արժանահավատ ու հիմնավոր է, և շատ դեպքերում հենվում է ենթադրությունների վրա: Այնուամենայնիվ, ուշադրության արժանի է Ա. Ղարիբյանի հետևյալ դիտարկումը. “Չի կարելի պնդել նաև, որ ժամանակակից բարբառները հին բարբառների հետ իրենց կազմությամբ բոլորովին նույնն են. բայց որ մեր յոթ բարբառային ճյուղերը ներկայացնում են հնագույն շրջանի հայ բարբառները նոր վիճակով, այդ բանում կասկածելու առիթ չկա”⁵³: Լիովին ընդունելի է նաև այն պնդումը՝ “չի եղել ժամանակ, որ հայերեն լեզուն բարբառներ չունենա”⁵⁴:

Ա. Ղարիբյանի մի շարք դիտարկումների հետ իր անհամաձայնությունն է հայտնում Գ. Սևակը “Հայ բարբառների ծագման հարցի շուրջը” հոդվածում⁵⁵: Նա հայ բարբառների նախագրա-

⁴⁶ Նույն տեղում, էջ 241:

⁴⁷ Նույն տեղում, էջ 242:

⁴⁸ Նույն տեղում:

⁴⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 244:

⁵⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 258:

⁵¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 260:

⁵² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 260–263:

⁵³ Նույն տեղում, էջ 264:

⁵⁴ Նույն տեղում:

⁵⁵ Գ. Սևակ. նշվ. հոդվ.:

բարյան ծագման վերաբերյալ, ինչպես նաև հնդեվրոպական նախալեզվի հետ մեր բարբառներից մի քանիսին հատուկ շնչեղ ձայնեղների ուղղակի կապի մասին Ա. Ղարիբյանի բոլոր պնդումները համարում է չհիմնավորված⁵⁶: Գ. Սևակի կարծիքով՝ «Բանավիճող երկու կողմերը՝ Ա. Ղարիբյանը և Է. Աղայանը ելնում են իրարից միանգամայն տարբեր, բայց իրենց հավասարապես անսասան ու հաստատուն թվացող կանխակալ դրույթներից և հետևաբար չունեն շփվող ոչ մի եզր»⁵⁷: Այսպես, Ա. Ղարիբյանը հրաժարվել է պատմականություն ու զարգացում որոնելու պահանջից և կտրականապես պնդում է, թե «մեր բոլոր բարբառները առաջացել են ոչ թե գրաբարից, ոչ թե գրաբարատիպ հին հայերենից, այլ պատմական Հայաստանում տեղադրված այլևայլ ժողովուրդների կողմից հայոց լեզուն յուրացնելու պրոցեսում՝ հեռավոր նախապատմական շրջաններում»⁵⁸: Մյուս կողմից՝ Է. Աղայանը, հետևելով Հր. Աճառյանի դրույթներին, «կատեգորիկ կերպով ընդունում է, որ այսօրվա մեր բոլոր բարբառները նոր գոյացություններ են, գրաբարի ծնունդ, որ սաղմնավորվելով II–IV դարերում՝ ձևավորվել են VII–XII դարերում»⁵⁹: Հետագա շարադրանքում Գ. Սևակը հանգամանորեն անդրադառնում է Ա. Ղարիբյանի տեսության խոցելի կողմերին և, ի վերջո, հանգում եզրակացության, որ միանգամայն անհիմն և անհամոզիչ է Ա. Ղարիբյանի ողջ տեսությունը հայ բարբառների ծագման մասին, քանի որ նա անտեսում է և չի ընդունում հայոց լեզվի ու նրա բարբառների ինքնազարգացումը, նրանց զարգացման ներքին օրենքները⁶⁰: Ինչ վերաբերում է Է. Աղայանի դիտարկումներին, Գ. Սևակը կարծում է, որ Է. Աղայանի ասածների մեջ կան շատ ճշմարտություններ, որոնց հանգեցրել են լեզվական տվյալները և պատմահամեմատական մեթոդի ճիշտ կիրառումը⁶¹: Գ. Սևակը չի ընդունում հին և նոր բարբառների վերաբերյալ Է. Աղայանի առաջ քաշած նոր դրույթը, սակայն անհերքելի է համարում «բոլոր հնդեվրոպաբան հայագետների այն դրույթը, որ մեզ ծանոթ բոլոր հայ բարբառների հնչյունական և քերականական համակարգը հին հայերենի՝ գրաբարյան համակարգից է սերել և չի կարող ավելի հին լինել նրա համակարգից»⁶²: Ընդ որում՝ լեզվաբանը տարբերում է «գրաբար գրական լեզուն՝ գրաբարյան համակարգից, որը շատ ավելի հին է, քան մեզ ծանոթ գրաբար լեզուն»⁶³:

⁵⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 226:

⁵⁷ Նույն տեղում, էջ 234:

⁵⁸ Նույն տեղում:

⁵⁹ Նույն տեղում, էջ 235:

⁶⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 240–241:

⁶¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 244:

⁶² Նույն տեղում:

⁶³ Նույն տեղում:

Բարբառների ծագման հետ կապված խնդիրներում որոշակի հստակություն է մտցնում Գ. Ջահուկյանը՝ «Հայ բարբառագիտությունը և հայերենի բարբառների ծագման հարցը» հոդվածով⁶⁴։ Լեզվաբանի համար հայերենի բարբառների հարցը լոկ բարբառագիտական հարց չէ. այն սերտորեն կապված է հայոց լեզվի ծագման ու ձևավորման հարցի հետ⁶⁵։ Գ. Ջահուկյանը հավաստում է, որ «Հայագիտության զարգացման ժամանակակից էտապում այլևս վիճելի չպետք է համարել նախ՝ V դարում հայերենի բարբառների գոյության հարցը և երկրորդ՝ բարբառներում այնպիսի արխայիկ գծերի առկայության հարցը, որոնք գրաբարի հուշարձաններում պահպանված գծերից ավելի հին են։ Վիճելի պետք է համարել լոկ V դարի հայերենի բարբառների ծագման, բնույթի, քանակի և ժամանակակից բարբառների հետ ունեցած փոխհարաբերության հարցերը»⁶⁶։ Այնուհետև լեզվաբանն անցնում է Ա. Ղարիբյանի տեսակետի թերությունների վերհանմանն ու քննադատությանը՝ նշելով, որ նրա լեզվաբանական-բարբառագիտական կոնցեպցիան այժի է ընկնում անհետևողականությանը և ընդհանուր մեթոդոլոգիական բնույթի վրիպումներով⁶⁷։ Գ. Ջահուկյանը փաստում է. «որքան ավելի ուժեղ է թեքականությունը և համադրականությունը հնդեվրոպական որևէ լեզվում, այնքան ավելի է այդ լեզուն մոտ հին վիճակին. այս տեսակետից կասկած չի կարող լինել գրաբարի՝ բարբառներից ավելի հին վիճակ ներկայացնելու մասին»⁶⁸։ Ա. Ղարիբյանի տեսակետների առնչությամբ կատարելով հնչյունաբանական վերլուծություններ՝ Գ. Ջահուկյանն արձանագրում է. «1) գրաբարյան ձևերը ընդհանուր առմամբ հնդեվրոպական նախաձևերին ավելի մոտ են, քան բարբառային ձևերը, 2) գրաբարյան ձևերը փոխատու լեզվի ձևերին ավելի մոտ են, քան բարբառային ձևերը, 3) բարբառային ձևերը կարելի է հնդեվրոպական և հին փոխատու աղբյուրի ձևերի հետ կապել հին հայերենի ձևերի միջնորդությամբ միայն»⁶⁹։ Նա հանգում է այն տեսակետին, որ բարբառները մինչև X–XI դդ. ուժեղ տարբերակված չէին, և ժամանակակից բարբառների հիմնական հատկանիշները ձևավորվել են այդ դարերից հետո⁷⁰։ Գ. Ջահուկյանը նկատում է, որ «Ժամանակակից հայերենի բարբառները հենց ժամանակակից հայերենի բարբառներ են, որոնք հայոց լեզվի զարգացման ընթացքին համապատասխան փոփոխության են ենթարկվել»⁷¹։ Ընդհանրապես, լեզվաբանը գտնում է՝ «պետք է համապատասխանաբար տարբերել հին շրջանի կամ հին հայերենի բարբառներ, միջին շրջանի կամ միջին հայերենի

⁶⁴ Գ. Ջահուկյան. նշվ. հոդվ.:

⁶⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 282:

⁶⁶ Նույն տեղում:

⁶⁷ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 283:

⁶⁸ Նույն տեղում, էջ 291:

⁶⁹ Նույն տեղում, էջ 303:

⁷⁰ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 305:

⁷¹ Նույն տեղում, էջ 310:

բարբառներ և նոր շրջանի կամ նոր հայերենի բարբառներ. սակայն չի կարելի կարծել, որ նոր շրջանի բարբառները ուղղագծորեն գալիս են միջին շրջանի բարբառներից, սրանք էլ հին շրջանի բարբառներից, վերջիններս էլ նախահինհայերենյան (նախագրաբարյան) շրջանի բարբառներից⁷²: Բարբառները զարգացող, փոփոխվող իրողություններ են. “Հայերենի ոչ մի բարբառ որևէ էպոխայում իր բոլոր գծերով լիովին կազմավորված հանդես չի եկել և չէր էլ կարող հանդես գալ. հայերենի բարբառների հնչյունական, քերականական և բառապաշարային հատկանիշները ձևավորվել են հայերենի պատմության ողջ ժամանակաշրջանում՝ պատմական տվյալ պայմաններից կախված ուժեղանալով, թուլանալով կամ՝ նույնիսկ ընդհատվելով և պատմական տվյալ պայմաններում տալով բարբառային տվյալ խմբավորումները”⁷³: Լեզվաբանի կարծիքով՝ մինչև XI–XIII դդ. հայ բարբառների տարբերությունները գերազանցապես հնչյունական-բառապաշարային էին, XII դարից հետո միայն սկսում են գերակշռող դիրք գրավել ձևաբանական տարբերությունները⁷⁴: Անդրադառնալով բարբառների առաջացման ընթացքին՝ Գ. Ջահուկյանը համարում է, որ “հայերենի՝ հնդեվրոպական հիմնալեզվից անջատվելու և կազմավորվելու պրոցեսը երկարատև պրոցես է եղել, որի սկզբնական շրջանում հայերենը չէր կարող քիչ թե շատ ուժեղ բարբառային տարբերակումներ ունենալ”⁷⁵, նույնիսկ V դարում էլ հայոց լեզվի տարբերակվածությունը այնքան ուժեղ չէր, ինչ XII դարից սկսած⁷⁶: Բայց և սիսալ պետք է համարել այն տեսակետը, համաձայն որի՝ ժամանակակից բարբառները ծագել են գրաբարից ու նրա հետագա ադալտումներն են. “գրաբար ասելով պետք է հասկանալ հին գրական հայերենը, իսկ գրական լեզուն չի կարող սկիզբ տալ բարբառների”⁷⁷: Գ. Ջահուկյանը իրավացիորեն նկատում է, որ ցանկացած բարբառ կարող է պահպանած լինել գրաբարից ավելի արխայիկ գծեր, բայց ընդհանուր առմամբ գրաբարն արդի բոլոր բարբառներից էլ հին է⁷⁸: Մյուս կողմից՝ բարբառները միանգամից չեն կազմավորվել. դրանց տարբեր բաղադրիչները գալիս են տարբեր հնությունից⁷⁹:

Հայերենի բարբառների ծագման վերաբերյալ հետաքրքրական դիտարկումներ է կատարում նաև Ս. Ղազարյանը՝ “Հայերենի բարբառների և նրանց ծագման հարցի շուրջը” հոդվածում⁸⁰: Նա այս հոդվածով ամփոփում է “Պատմա-բանասիրական հանդեսի” էջերում ծավալված բանավեճը՝

⁷² Նույն տեղում, էջ 310–311:

⁷³ Նույն տեղում, էջ 311:

⁷⁴ Նույն տեղում:

⁷⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 312:

⁷⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 312–313:

⁷⁷ Նույն տեղում:

⁷⁸ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 313:

⁷⁹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 315:

⁸⁰ Ս. Ղ ա զ ա ր յ ա ն. նշվ. հոդվ.:

նշելով, որ հայ բարբառների ծագման վերաբերյալ Ա. Ղարիբյանի տեսակետի դեմ հանդես գալով է. Աղայանը, Գ. Սևակը և Գ. Ջահուկյանը հիմնականում պաշտպանեցին Ա. Մեյեի և Հր. Աճառյանի կարծիքը հայերենի բարբառների մասին՝ ընդունելով, որ գրաբարն ավելի մոտ է հնդեվրոպական հիմնալեզվի վիճակին, քան որևէ բարբառ⁸¹: Դիտարկելով հայտնված բոլոր տեսակետները՝ Ս. Ղազարյանը կատարում է հետևյալ եզրահանգումները. ա) կասկածից վեր է, որ ժամանակակից որևէ բարբառ չի կարող իր արդի վիճակով ավելի հին լինել, քան գրաբարը, սակայն սխալ է հայերենի բարբառների արդի վիճակի իրողությունները նկատի ունենալով՝ պնդել, թե դրանք գրաբարից հին չեն, ինչպես նաև չի կարելի պնդել, թե հայերենը V դարում չի ունեցել իր բարբառները⁸², բ) հայերենի բարբառների որոշ մասը առաջացել է հայ ժողովրդի մեջ ձուլված ցեղերի լեզուների հիման վրա՝ մ. թ. ա. VIII–II դդ. ընթացքում, ընդ որում՝ հայերենի բարբառների գոյությունը պետք է ընդունել այն ժամանակվանից, երբ կազմավորվել է հայ ժողովուրդը, միաժամանակ՝ առանձին բարբառներ և բարբառախմբեր առաջացել են ավելի ուշ շրջանում՝ V դարից հետո⁸³, գ) գրաբարը ձևավորվել է որևէ բարբառի կամ բարբառների հիման վրա, այն չի քայքայվել, արձանագրվելով V դարում՝ պահպանվել է անփոփոխ ձևով⁸⁴: Ս. Ղազարյանը ևս հանգամանորեն անդրադառնում է Ա. Ղարիբյանի՝ բարբառների բաղաձայնական համակարգերի վերաբերյալ արտահայտած տեսակետներին և իր հերթին դրանք ենթարկում քննադատական վերլուծության⁸⁵, բայց և բարձր է գնահատում նրա կատարած հնչյունաբանական դասակարգումը, հանգամանորեն անդրադառնում դրան ու կատարում մի շարք դիտարկումներ⁸⁶:

Այսպիսով, “Պատմա-բանասիրական հանդեսի” էջերում հայ բարբառների ծագման խնդրի շուրջ ծավալված բանավեճի արդյունքում իրենց լուծումն են ստանում մի շարք հարցեր: Ըստ այդմ՝ հայ բարբառագիտության հետագա զարգացման համար պետք է առանձնացնել և կարևորել մի շարք դիտարկումներ ու եզրահանգումներ, որոնցից են՝

- չկա լեզու, որ բարբառներ չունենա. հայերենը միշտ ունեցել է բարբառներ,
- V դարում և դրանից առաջ էլ հայերենը բարբառներ ուներ, սակայն արդի բարբառները դրանց ուղղագիծ շարունակությունը չեն,

⁸¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 173:

⁸² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 174: Ս. Ղազարյանը բերում է նաև V դարում հայ բարբառների գոյությունը հավաստող վկայություններ և փաստեր (նույն տեղում, էջ 175–176):

⁸³ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 178:

⁸⁴ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 188–189:

⁸⁵ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 180–183:

⁸⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 183–188:

- արդի հայ բարբառներն իրենց ներկա վիճակով ավելի հին չեն, քան գրաբարը, բայց և գրաբարի քայքայման արդյունք չեն ու գրաբարի աղավաղումներ չեն. գրաբար ասելով պետք է հասկանալ հին գրական հայերենը, իսկ գրական լեզուն չի կարող սկիզբ տալ բարբառների,
- ժամանակակից բարբառները պահպանել են այնպիսի արխայիկ գծեր, որոնք ավելի մոտ են հնդեվրոպականին, քան գրաբարի ավանդված ձևերը, բայց ընդհանուր առմամբ գրաբարն արդի բոլոր բարբառներից էլ հին է,
- հայերենի ոչ մի բարբառ որևէ դարաշրջանում իր բոլոր գծերով լիովին կազմավորված հանդես չի եկել. բարբառների հնչյունական, քերականական և բառապաշարային հատկանիշները ձևավորվել են հայերենի պատմության ողջ ընթացքում,
- հայերենի տարբեր բարբառներ ձևավորվել են տարբեր ժամանակաշրջաններում, ընդ որում՝ բարբառները միանգամից չեն կազմավորվել. դրանց տարբեր բաղադրիչները գալիս են տարբեր հնությունից:

Միննույն ժամանակ, չի կարելի կարծել, թե բանավեճի ընթացքում առաջադրված բոլոր հարցերը ստացան իրենց սպառիչ ու համոզիչ պատասխաններն ու լուծումները: Մասնավորապես, հայ բարբառների ծագման ժամանակի և ընթացքի վերաբերյալ արտահայտված տեսակետները (մի կողմ թողնելով գրաբարից առաջացած լինելու մերժելի վարկածը) ինչ-որ առումով անորոշ են ու հակասական: Թվում է՝ անհրաժեշտ է ընդգծել մի հանգամանք. ցանկացած լեզու կարող է ի հայտ գալ, առաջանալ միայն ու միայն իբրև անմշակ, հաճախ անմիօրինակ ու անմիասնական, սակայն տվյալ լեզվական հանրության շրջանակում ընդհանուր առմամբ ընկալելի, հասկանալի և գործածական ձևերի ու միավորների ամբողջություն, այսինքն՝ բարբառային վիճակով: Այդ վիճակը, բնականաբար, ըստ լեզվական հանրության բաժանումների (ցեղեր, տոհմեր, տարածական խմբեր և այլն)՝ կունենա իր տարբերակային դրսևորումները, որոնք կարող են միմյանցից շատ կամ քիչ տարբերվել: Հետևաբար, բնական է պնդել, որ հայերենի բարբառների առաջացումը սկսվում է հայերենի ծագումով, այն է՝ հայերենի նախնական բարբառային վիճակով, և այս հարցում էական չէ ո՛չ բարբառային տարբերությունների ուժեղ կամ թույլ լինելը, ո՛չ էլ բարբառների քանակը:

Բացի այդ, համոզիչ չեն թվում դրույթներն այն մասին, թե իբր V դարում բարբառային տարբերությունները թույլ էին, և բարբառները մինչև X–XI դդ. դարերը ուժեղ տարբերակված չէին, իսկ ժամանակակից բարբառների հիմնական հատկանիշները ձևավորվել են այդ դարերից հետո, կամ՝ մինչև XI–XII դդ. հայ բարբառների տարբերությունները գերազանցապես հնչյունական-բառապաշարային էին, և XII դարից հետո միայն սկսում են գերակշռող դիրք գրավել ձևաբանական տարբերությունները: Մեր կարծիքով՝ վերջնականապես լուծված չի կարելի համարել հայերենի բարբառների բաղադրյալական համակարգերի և հնդեվրոպական համակարգի փոխհարաբերությունների հարցը. որքան որ հիմնավորված չեն համարվում Ա. Ղարիբյանի տեսակետները,

նույնքան էլ որևէ կերպ հիմնավորված չէ է. Աղայանի ներկայացրած՝ շնչեղ ձայնեղներ<պարզ ձայնեղներ>շնչեղ ձայնեղներ անցման վարկածն ու այլն: Այնպես որ, բանավեճն արդյունավետ է եղել ոչ միայն լուծումներ առաջարկելու, այլ նաև իրենց լուծմանն սպասող խնդիրներ առաջարկելու առումներով:

ВОПРОС ПРОИСХОЖДЕНИЯ АРМЯНСКИХ ДИАЛЕКТОВ НА СТРАНИЦАХ «ИСТОРИКО-ФИЛОЛОГИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА»
(1958–1960 гг.)

ВИКТОР КАТВАЛЯН

Резюме

Проблема происхождения армянских диалектов рассматривалась на страницах «Историко-филологического журнала» (1958–1960 гг.) А. Гарибяном, Э. Агаяном, Г. Севаком, Г. Джаукяном и С. Казаряном. В результате были решены некоторые вопросы, сделаны важные наблюдения и выводы. В частности, было подчеркнуто, что в V веке и до него армянский язык имел диалекты, но современные диалекты не являются их продолжением. Грабар древнее всех современных диалектов, но диалекты не являются искаженными формами грабара. Не на все выдвинутые в ходе обсуждений вопросы были даны ответы.

THE ISSUE OF THE ORIGIN OF ARMENIAN DIALECTS ON THE PAGES OF THE “HISTORICAL-PHILOLOGICAL” JOURNAL
(1958–1960)

VIKTOR KATVALYAN

Summary

The issue of the origin of Armenian dialects was discussed in the pages of the “Historical-Philological” journal (1958–1960) by prominent linguists A. Gharibyan, E. Aghayan, G. Sevak, G. Jahukyan, and S. Ghazaryan. As a result, a number of issues were solved, important observations and conclusions were made. In particular, it was emphasized that the Armenian language had its dialects in the 5th century AD and even earlier, but modern dialects do not present their direct continuation. Grabar /Old Armenian/ is older than all modern dialects, but these dialects are not the distorted forms of Grabar. Not all of the issues raised during the debate received their answers.